

Тематичний напрям 9

АДАПТИВНИЙ МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

Л. М. Газуда

*д-р екон. наук, професор; професор кафедри економіки підприємства
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний
університет», м. Ужгород, Україна*

М. В. Газуда

*д-р екон. наук, професор; професор кафедри економіки підприємства
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний
університет», м. Ужгород, Україна*

ГРУНТОВО-КЛІМАТИЧНІ УМОВИ ВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ

Ведення сільськогосподарського виробництва безпосередньо залежить від ґрунтово-кліматичних умов, які характеризуються певною різноманітністю для окремо взятого регіону. Така різноманітність відображає природні властивості середовища, а також можливості їх використання кожним суб'єктом господарювання. Із появою укрупнених інтегрованих агропромислових формувань у секторі виробництва сільськогосподарської продукції посилилася не лише конкурентна боротьба між товаровиробниками, але змінилися й підходи до використання відновлюваних природних ресурсів. Території більшості регіонів країни конкурують між собою за показником погіршення якості ґрунтового покриву, низькими показниками використання потенціалу біологічних ресурсів тощо. Разом з тим існують території, де природні умови характеризуються відносно сприятливістю для ведення органічного агробізнесу, але які відносяться до недостатньо забезпечених земельними ресурсами. До таких належить територія Карпатського регіону, що включає Львівську, Івано-Франківську, Закарпатську та Чернівецьку адміністративні області.

Серед областей Карпатського регіону багатогранністю ґрунтово-кліматичних умов виділяється Закарпатська область, майже 80 % території якої займають гори Карпати. Особливості використання

природних ресурсів в Закарпатській області зумовлюються рядом чинників: територіальна та вертикальна зональність, географічне розташування, різноманітність клімату і погодних умов. Область поділяється на три ландшафтних райони: гірський, передгірний та низинний (рівнинний), які значно відрізняються за агрокліматичними умовами. Так, низинна територія регіону охоплює всю Закарпатську низовину з окремими групами горбкуватих місць. Він включає Берегівський, південну частину Виноградівського та південно-західні частини Мукачівського та Ужгородського адміністративних районів, що становить 25 % території області. Це досить теплий район, а його місцевість достатньо добре захищена від холодних вітрів і за експозицією та формою рельєфу має дуже сприятливі умови для денного прогрівання та нічного стікання повітря. Середня температура повітря тут у липні сягає 20 °С і більше, а в січні — лише -3, -4 °С. Зволоженість на півночі цього району достатня, а на півдні помірна. Лише в окремі роки спостерігається посуха. Протягом періоду з середньою добовою температурою повітря понад 10 °С випадає 380–460 мм опадів, що становить 66–75 % їх річної кількості. Таким чином, природні умови низинного району регіону створюють сприятливі можливості для вирощування широкого асортименту сільськогосподарських культур.

Передгірний регіон Закарпаття охоплює все передгір'я Ужгород-Хустського хребта, південну частину цього хребта, а також Іршавську та Хустську улоговини. До нього входять такі адміністративні райони: Берегівський та Виноградівський (за винятком їх низинних частин), Мукачівський та Ужгородський (за винятком їх низинних та гірських частин), Іршавський, Великоберезнянський, Перечинський, Тячівський та Хустський (за винятком їх гірських частин), а також невелика південно-західна частина Рахівського району, що загалом становить 40 % території області. В цілому це теплий район регіону, де середня температура липня становить 19–20 °С, а січня — -4,2, -4,5 °С. Період із середньодобовою температурою повітря понад 10 °С триває 180–185 днів, а з температурою понад 15 °С — 115–130 днів. Безморозний період триває в середньому 170–175 днів. За умовами зволоження район відноситься до зони надмірного зволоження, проте розподіл опадів по території не рівномірний. Найбільша їх кількість (500–550 мм) в період з температурою понад 10 °С випадає в південно-східній частині, а найменша (460 мм) — в північно-західній частині. Річні суми опадів коливаються в межах 650–850 мм на північному заході

регіону, 800—1000 мм і більше на південному сході. Таким чином, теплові ресурси цього району регіону також достатньо сприятливі для вирощування широкого асортименту сільськогосподарських культур, в тому числі теплолюбних (виноград, тютюн тощо).

Гірський район Закарпатської області займає найбільшу частину його території. Тут переважають ліси та пасовища. Він охоплює район Ужгород-Хустського хребта (за винятком його південної частини), Передполонинську поздовжню долину, район західних Полонинських Карпат, західну частину Верховинської поздовжньої долини та Вододільного хребта, райони східних Полонинських Карпат, Чорногори та Рахівських гір, східної Верховинської долини і гір Вододільного хребта та Ясинську улоговину і долини верхньої Тиси. До нього входять такі адміністративні райони: Перечинський та Великоберезнянський (гірська частина), Воловецький, Міжгірський, Рахівський (за винятком південно-західної частини), Свалявський та гірські частини Іршавського, Мукачівського, Тячівського, Ужгородського і Хустського районів. Кліматичні особливості цього району регіону визначаються його положенням відносно моря та вертикальною зональністю. Враховуючи різницю у висотах над рівнем моря (300—2000 і більше метрів), експозицію схилів та різноманітність форм рельєфу, кліматична різниця тут між окремими частинами району досить істотна. Можна виділити три вертикальні кліматичні зони: нижня — до висоти 850 м, середня — з висотою 850—1250 м та верхня — понад 1250 м.

Нижня вертикальна кліматична зона є найтеплішою в гірському районі Закарпаття. Середня температура липня становить 15—18 °С, а січня — від -4,5 до -6 °С. Період із середньодобовою температурою понад 10 °С коливається в межах від 115 до 160 днів. У середньому безморозний період триває 130 днів. Атмосферних опадів за рік випадає на відкритих схилах близько 1000 мм, а в улоговинах — близько 800 мм. Природні умови району сприяють одержанню врожаїв жита, ярої пшениці, вівса, картоплі тощо. Середня вертикальна кліматична гірська зона є помірно холодною. Середня температура липня на верхній межі цієї зони становить близько 13 °С, а січня — близько — 8,5 °С. Метеорологічне літо (період з середньодобовою температурою понад 15 °С) практично відсутнє. Річні суми опадів, залежно від експозиції схилів, коливаються від 900 до 1200 мм. В цій зоні тепла вистачає для вирощування буряків, капусти, квасолі, картоплі, вівса на зелений корм. Верхня вертикальна кліматична гірська зона є хо-

лодною. Вона займає схили вододільних хребтів і міжгір'я з висотами понад 1250 м над рівнем моря. Тривалість періоду з температурами понад 10 °С тут становить 60—85 днів. Середня річна сума опадів досягає 1500 мм. Природні умови району дозволяють вирощувати менш теплолюбні рослини: турнепс, ріпу, картоплю ранніх сортів, деякі кормові культури на зелений корм.

Земельний фонд Закарпатської області складає 1275,3 тис. га, з них 35,4 % займають сільськогосподарські угіддя (451,6 тис. га). В структурі цих угідь найбільшу питому вагу займають сіножаті та пасовища — 49,8 % (225,0 тис. га), рілля складає 199,8 тис. га (44,2 %), багаторічні насадження — 26,8 тис. га (5,9 %). Загалом ведення сільськогосподарського виробництва в області здійснюється в умовах обмеженості земель сільськогосподарського призначення. Всього на душу населення припадає 0,36 га земель сільськогосподарського призначення, з них — 0,16 га ріллі. Це значно нижче середньоукраїнських показників (0,93 га і 0,71 га відповідно) [2, с. 203; 266—268]. До того ж близько половини цих земель знаходиться у передгірній і гірській місцевостях, де природно-кліматичні умови не сприятливі для ефективного землеробства. За останні роки спостерігається тенденція щодо зменшення площ сільськогосподарських угідь. Причиною цьому є зміна русел річок Тиса, Боржава, Латориця, Уж і змив ними генетичних горизонтів у низинних районах області. В передгірських та гірських районах причиною непридатності ґрунтів для ведення сільськогосподарського виробництва виступає активізація ерозійних процесів. За характером ґрунтового покриву територія Закарпатської області належить до найбільш складних регіонів України. Ця складність виявляється у великій строкатості ґрунтового покриву, зумовленій фізико-географічним положенням області, вертикальною зональністю, гідрологічними умовами, геоморфологічною та геологічною будовою. Ґрунти мають значні відмінності в гірській та рівнинній частині. Так, у низинній зоні переважають дерново-підзолісті, дерново-підзолені глееві, дерново-глееві, лугові ґрунти. Для них характерна наявність щільного водонепроникного горизонту (на глибині 40—50 см), який затримує вологу у верхніх шарах. Це призводить до несприятливого водно-повітряного режиму, особливо для оглеєних ґрунтів. Вони легко заболочуються, а коли підсихають, то на їх поверхні утворюється кірка, яку потрібно рихлити. Гумусний шар цих ґрунтів має пилову структуру, а вміст гумусу незначний і коливається від 2 до 5 %. Заплави річок у низинній зоні вкриті заливними

луками та зайняті дерново-алювіальними або алювіально-рінчаковими ґрунтами.

У передгірній зоні переважають бурі підзолисті ґрунти, подекуди — бурі гірсько-лісові опідзолені. Бурі підзолисті ґрунти поширені на пологіх вершинах і схилах пагорбів. Ці ґрунти є кислими, а тому потребують вапнування. Крім цього, вони вимагають застосування протиерозійного захисту, оскільки вода атмосферних опадів погано проникає через них, а тому викликає оголення і змивання. У гірській зоні поширені бурі гірсько-лісові ґрунти з неглибоким або середньоглибоким заляганням щільних порід. Відмітимо, що в останні роки на території області спостерігається тенденція до погіршення агрохімічних властивостей ґрунтів під землями сільськогосподарського призначення. Так, за останні роки вміст гумусу в ґрунтах зменшився на 0,17 %. Переважна більшість ґрунтів Закарпатської області має кислу реакцію ґрунтового середовища. Водночас спостерігається тенденція до підвищення кислотності ґрунтового розчину і внаслідок цього, збільшення площ земель із кислими ґрунтами. На цьому фоні площа ґрунтів із низьким і дуже низьким вмістом калію збільшилася на 11 %, а з вмістом фосфору — на 1 % до загальної. Негативний вплив на родючість ґрунтів справляє високий вміст рухомих форм марганцю, міді, свинцю і цинку. Середня еколого-агрохімічна оцінка сільськогосподарських земель області складає 26 балів, що свідчить про їх низьку родючість. При цьому ґрунти під орними землями мають найвищий еколого-агрохімічний бал — 29 од. Ґрунти під сіножатями і пасовищами менш родючі, їх еколого-агрохімічна оцінка становить 23 бали. Найнижчу родючість мають землі під багаторічними насадженнями, еколого-агрохімічна оцінка яких становить 19 балів, що відповідає дуже низькій родючості. Такі показники свідчать, що в області слід поліпшити використання органічних добрив, оскільки за рекомендованих 1215 т/га вноситься лише 4–5 т/га гною, а в низинних районах, де відчувається особлива їх нестача, більшої ваги слід надати сівозмінам та використанню в сівозмінах сидеральних культур, приорюванню післяжнивних решток та використанню нових органічних добрив.

Причиною розвитку процесів окислення ґрунтів є незадовільний стан щодо їх нейтралізації. Це свідчить про низьку відтворюваність земельних (ґрунтових) ресурсів у регіоні. Найбільшої шкоди сільськогосподарським товаровиробникам регіону завдає ерозія ґрунтів. У Закарпатському регіоні налічується близько 200 тис. га ерозійно

небезпечних земель, з яких 20,4 % (40,7 тис. га) — рілля. На фоні подекуди не правильного землекористування ерозійні процеси отримують свого інтенсивного розвитку. В низинній частині Закарпатської області розвиток ерозійних процесів є відносно слабким, незважаючи на велике розорювання. Передусім це пояснюється особливістю ґрунотворного процесу. Порівняно щільна будова важких та середніх суглинків, неглибоке залягання щільного глейового горизонту — все це протидіє глибинній ерозії. Інтенсивність ерозійних процесів різко зростає, це пов'язано не лише із збільшенням кількості опадів над схилами, а й наближенням до хребтів гір. Нерідко ерозійні процеси поєднуються із зсувами ґрунту. Такі умови істотно знижують можливість для самовідтворення природної родючості земель. Зумовлюється необхідність формування чіткої програми дій щодо підтримки й розвитку штучної родючості через посилення прірви між масштабом використання природних ресурсів та можливостями їх належного відтворення. У цьому ракурсі пошук напрямів, інструментарію раціонального використання, відтворення й охорони земель є пріоритетним завданням ведення сільського господарства в регіоні.

Література

1. Газуда М. В. Ефективність використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві: теорія, методологія, практика: монографія / М. В. Газуда. — Ужгород: Вид-во ФОП «Бреза А. Е.», 2014. — 418 с.
2. Статистичний щорічник Закарпаття за 2015 рік / за ред. Г. Д. Гариник. — Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2016. — 479 с.